

АГУУЛГА

ОРШИЛ	2
БҮЛЭГ I. ТӨСЛИЙН ТОДОРХОЙЛОЛТ	3
БҮЛЭГ II. ТӨСӨЛ ХЭРЭГЖИЖ БУЙ НУТГИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧИН, НИЙГЭМ ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТОВЦ ТАНИЛЦУУЛГА	10
БҮЛЭГ III. ТӨСЛИЙН ГОЛ БА БОЛЗОШГҮЙ СӨРӨГ НӨЛӨӨЛЛИЙН ТОВЧ ТОДОРХОЙЛОЛТ ..	12
БҮЛЭГ IV. ТУХАЙН ЖИЛИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫГ ХАМГААЛАХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨНИЙ ГОЛ ЗОРИЛТ, ХАМРАХ ХҮРЭЭ	15
БҮЛЭГ V. ТУХАЙН ЖИЛИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ	18
V.1. Сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга хэмжээний төлөвлөгөө	18
V.2. Нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө	22
V.3. Биологийн олон янз байдлыг дүйцүүлэн хамгаалах арга хэмжээний төлөвлөгөө.....	23
V.4. Нүүлгэн шилжүүлэх, нөхөн олговор олгох арга хэмжээний төлөвлөгөө	23
V.5. Түүх, соёлын өвийг хамгаалах арга хэмжээний төлөвлөгөө	24
V.6. Тэрбум мод тарих үндэсний хөдөлгөөний хүрээнд.....	24
V.7. Осол, эрсдэлийн менежментийн төлөвлөгөө	24
V.8. Хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөө	25
V.9. Орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөр	27
V.10. Тухайн жилийн БОМТ-г хэрэгжүүлэх удирдлага зохион байгуулалтын төлөвлөгөө	28
V.11. БОМТ-ний хэрэгжилтийг нөлөөлөлд өртөгч оршин суугчид, оролцогч талуудад тайлагнах хуваарь.....	29
ГОЛ ҮР ДҮН БА ДҮГНЭЛТ	31
АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ	Error! Bookmark not defined.

ОРШИЛ

БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨНИЙ ЗОРИЛГО

Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө нь төсөл хэрэгжих нутаг дэвсгэрийн байгаль орчныг хагаалах, зүй зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх, стратегийн үнэлгээний зөвлөмжийн хэрэгжилтийг хангах, нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээгээр тогтоосон сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах, урьдчилан сэргийлэх төсөл хэрэгжих орчинд бий болж болзошгүй сөрөг үр дагаврыг хянах, илрүүлэх үндсэн зорилго бүхий эрхзүйн баримт бичиг юм.

Энэхүү байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө нь Цоохор морьтын Дэнжийн хэсэг дэх “Ар тамсаг-1-2” нэртэй Алтны шороон ордыг ил аргаар ашиглах төслийн үйл ажиллагаанаас байгаль орчин, хүн амд үзүүлж болзошгүй сөрөг нөлөөллүүдээс урьдчилан сэргийлэх, бууруулах арга хэмжээнүүдийг шаардагдах хөрөнгө зардал, хугацаа, давтамж, баримтлах дүрэм, журам, стандартуудын хамт нэгтгэн үзүүлж буй төслийг хэрэгжүүлэгч “Эрхэсмайнинг” ХХК нь мөрдөж ажиллана.

Цоохор морьтын Дэнжийн хэсэг дэх “Ар тамсаг-1-2” нэртэй Алтны шороон ордыг ил аргаар ашиглах төслийн байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний үндсэн зорилго нь төслийг хэрэгжүүлэх явцад үүсэх бүхий л сөрөг нөлөөллийг бууруулах арилгах арга хэмжээг төслийн хэрэгжилтийн хүрээнд авч үзэн, холбогдох зардлыг бодитоор төлөвлөх, улмаар энэхүү төлөвлөгөөг төсөл хэрэгжүүлэгч дагаж мөрдснөөр байгаль орчин, нийгмийн хамгааллын үүргээ хангах нөхцөлийг бүрдүүлэх юм.

БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ БОЛОВСРУУЛАХ АРГА ЗҮЙ

Тус төслийн 2026 оны байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулахдаа Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн яамны сайдын 2019 оны 10 дугаар сарын 29-ны өдрийн А/618 тоот тушаалаар батлагдсан аргачлалын дагуу “сөрөг нөлөөллөөс урьдчилан сэргийлэх бууруулах арга хэмжээний төлөвлөгөө, нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө, хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх удирдлага зохион байгуулалтын талаар авах арга хэмжээ, орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөр, тус байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг оролцогч талуудад тайлагнах хуваарь зэрэг ажлууд багтсан бөгөөд төсөл хэрэгжүүлэгч нь жил бүрийн 11 дүгээр сарын 1-ний дотор тухайн жилийн Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн тайланг төлөвлөгөөнд тусгасан арга хэмжээний дагуу гаргаж, дараа оны байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний төслийн хамт холбогдох байгууллагад хүргүүлж байх зайлшгүй шаардлагатай болно.

Цоохор морьтын дэнжийн хэсэг дэх “Ар тамсаг-1-2” нэртэй Алтны шороон ордыг ил аргаар ашиглах төслийн эхний жилийн БОМТ-нд нийт 22,595,000 төгрөг зарцуулахаар төлөвлөлөө.

БҮЛЭГ I. ТӨСЛИЙН ТОДОРХОЙЛОЛТ

I.1. Төслийн ерөнхий мэдээлэл

Тайлангийн нэр: Булган аймгийн Бүрэгхангай сумын нутагт хэрэгжих Цоохор морьтын Дэнжийн хэсэг дэх “Ар тамсаг-1-2” нэртэй Алтны шороон ордыг ил аргаар ашиглах төслийн 2026 онд хэрэгжүүлэх байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө

Хүснэгт 1. Төсөл хэрэгжүүлэгчийн мэдээлэл

№	Үзүүлэлтүүд		
1	Аж ахуйн нэгжийн нэр		“Эрхэсмайнинг” ХХК
2	Компанийн улсын бүртгэлийн дугаар		9011012036
3	Ордын нэр		Цоохор морьтын дэнжийн хэсэг дэх “Ар тамсаг-1-2” нэртэй алтны шороон орд
4	Ордын байршил	Нийслэл/Хот/ Аймаг	Булган
5		Сум/Дүүрэг	Бүрэгхангай
6	Ашигт малтмалын төрөл		Алт
7	Ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн дугаар		MV-019852
8	Ашиглалт эхэлсэн огноо		-
9	Аж ахуйн нэгжийн хаяг	Аймаг/Хот	Улаанбаатар
10		Сум/Дүүрэг	Хан-Уул
11		Баг/Хороо	17-р хороо
12		Гудамж/Байр	Кинг тауэр 126-150 тоот
13		Утас	99113931
14	Захирлын хаяг	Нэр	Д.Баяраа
15		Цахим шуудан	erkhesmining@gmail.com
16		Утас	99113931

Төслийн байршил: Булган аймгийн Бүрэгхангай сумын Дэрст багийн нутаг дэвсгэрт Улаанбаатар хотын төвөөс баруун зүгт 449 км, Бүрэгхангай сумын төвөөс зүүн хойш 70 км зайд, Орхонтуул сумын төвөөс баруун урагш 32 зм зайд байрладаг.

Талбайн нэр: Ар тамсаг-1-2

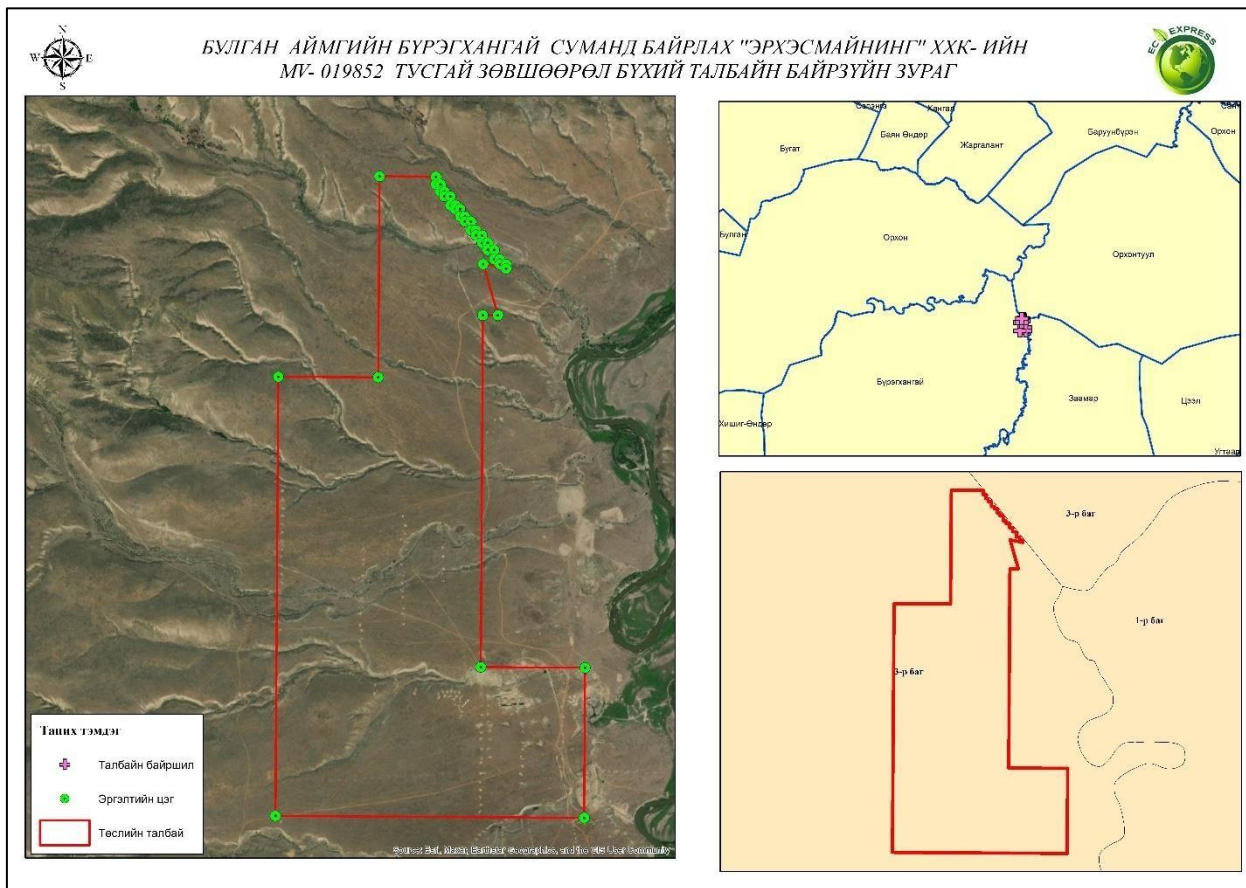
Трапецын номенклатур: М-48-126

Талбайн нийт хэмжээ: 302.3 га

Хүснэгт 2. Төслийн талбайн координатын солбицолын цэг

Д/д	Уртраг			Өргөрөг		
	град	мин	сек	град	мин	сек
1	104	32	9.54	48	37	59.85
2	104	32	9.54	48	37	58.61
3	104	32	10.64	48	37	58.61
4	104	32	10.64	48	37	57.52

5	104	32	11.56	48	37	57.52
6	104	32	11.56	48	37	56.74
7	104	32	13.02	48	37	56.74
8	104	32	13.02	48	37	55.31
9	104	32	14.23	48	37	55.31
10	104	32	14.23	48	37	54.73
11	104	32	15.39	48	37	54.73
12	104	32	15.39	48	37	53.57
13	104	32	16.53	48	37	53.57
Д/д	Уртраг			Өргөрөг		
	град	мин	сек	град	мин	сек
14	104	32	16.53	48	37	52.76
15	104	32	18.01	48	37	52.76
16	104	32	18.01	48	37	51.36
17	104	32	19.2	48	37	51.36
18	104	32	19.2	48	37	50.56
19	104	32	20.69	48	37	50.56
20	104	32	20.69	48	37	49.34
21	104	32	22.05	48	37	49.34
22	104	32	22.05	48	37	48.25
23	104	32	23.61	48	37	48.25
24	104	32	23.61	48	37	46.76
25	104	32	24.99	48	37	46.76
26	104	32	24.99	48	37	45.97
27	104	32	26.47	48	37	45.97
28	104	32	26.47	48	37	45.3
29	104	32	21	48	37	46
30	104	32	24.6	48	37	37.85
31	104	32	20.99	48	37	37.85
32	104	32	20.98	48	36	41.85
33	104	32	45.98	48	36	41.85
34	104	32	45.98	48	36	17.96
35	104	31	31.98	48	36	17.96
36	104	31	31.99	48	37	27.85
37	104	31	55.98	48	37	27.85
38	104	31	55.98	48	37	59.85

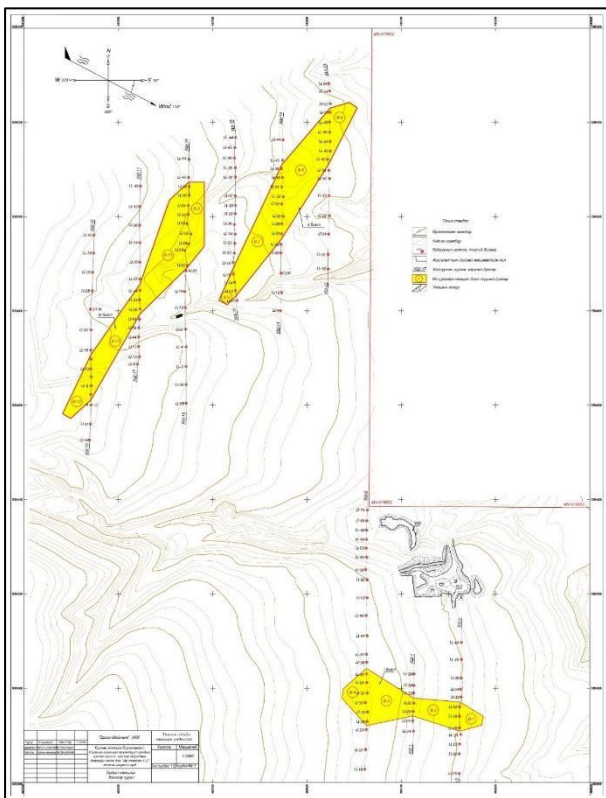
Зураг 1. Тусгай зөвшөөрлийн талбайн сансрын байр зүйн зураг

Орд ашиглах тусгай зөвшөөрөл: Булган аймгийн Бүрэгхангай сумын нутаг дахь “Ар тамсаг-1-2” нэртэй 302.3 га талбайд ашигт малтмал ашиглалтын MV-019852 тоот тусгай зөвшөөрлийг “Эрхэсмайнинг” ХХК нь 2004 оны 12 дугаар сарын 08-нд шилжүүлэн авсан байна.

Ашиглалтын системийн сонголт: Ордын хөрс хуулалт болон элс олборлолтын ажлыг авто тээвэртэй дотоод овоолготой ил уурхайн ашиглалтын системээр гүйцэтгэнэ.

Ил уурхайн эцсийн хүрээ хязгаар, түүний хүрээн дэх геологийн нөөц: Цоохор морьтын дэнжийн хэсэг дэх “Ар тамсаг-1-2” алтны шороон орд нь III бүлгийн орд тул уурхайн эцсийн хүрээ хязгаар нь бодитой В нөөцийг бүрэн буюу 76.28 мян.м³ элс /37.45 кг металл хими цэвэр/ ашиглахаар байна.

2017 онд хийгдсэн хайгуулын ажлаар тусгай зөвшөөрлийн талбайд бие биеэсээ салангид орших 3 биет орд байна.

I биетийг ашиглах ил уурхай нь баруун урдаас зүүн хойш сунаж тогтсон ба амсрын өргөн 115 м, урт 340 м, гүн 20 м, уурхайн ёроолын өргөн 40-50 м, урт 300 м байна.

II биетийг ашиглах ил уурхай нь баруун урдаас зүүн хойш сунаж тогтсон ба амсрын өргөн 100 м, урт 520 м, гүн 12 м, уурхайн ёроолын өргөн 50-80 м, урт 500 м байна.

III биетийг ашиглах ил уурхай нь баруун урдаас зүүн хойш сунаж тогтсон ба амсрын өргөн 120 м, урт 625 м, гүн 25 м, уурхайн ёроолын өргөн 40-80 м, урт 575 м байна.

Зураг 2. Ил уурхайн нөөцийн дэвсгэр зураг

Үйлдвэрлэлийн нөөц: Ил уурхайн хүрээнд бодитой В зэргээр нийт 76.28 мян.м³ элс, элсэн дэх металлын хэмжээ химийн цэврээр 37.45 кг байна. Үүнээс ил уурхайн үйлдвэрлэлийн нөөц хаягдал бохирдол тооцсоны дараах байдлаар, В’ – зэргээр 95.9 мян.м³ элс олборлох ба металлын хэмжээ химийн цэврээр 37.08 кг байна.

I.2. ТУХАЙН ЖИЛИЙН УУЛЫН АЖЛЫН ХУРААНГУЙ

Ордын нээлт: Ар тамсаг-1-2 алтны шороон ордыг нээхэд II биетийн урд хэсгийн В-8 блок буюу Х=465714.02, Y=5384807.56 цэгт, 12 м зузаан хөрсийг урдаас хойш чиглэлд хуулснаар элсний доголд хүрч элс олборлолтын ажил явуулахад бэлэн болж нээгдэнэ. Элс олборлолтын ажлыг эхлэхийн тулд 28.0 мян.м³ хөрс хуулалтын ажил хийх ба нээлтээс гарсан хөрсийг ил уурхайн урд хэсэгт түр овоолго үүсгэн байршуулж уулын ажил өрнөсний дараа ил уурхайн сул орон зайд дотоод овоолгод буцаан байршуулна.

Уурхайн жилийн хүчин чадал: Уурхайн хөрс хуулалт, элс олборлолтын ажлыг дулааны улиралд хийж гүйцэтгэхээр төлөвлөсөн байна. Ил уурхайн элс орборлолт эхний жилд 45.9 мян.м³ байна.

Уулын ажлын горим: Уурхайн хүчин чадал, жилд гүйцэтгэх уулын ажлын хэмжээнээс хамааруулан дулааны улиралд хоногийн 12 цагийн үргэлжлэлтэй 2 ээлжээр ажиллахаар байна. Уурхайн нь жилд цэвэр 150 хоног ажиллана.

Ашиглалтын технологи: Тус ордыг эцсийн гүн хүртэл ил уурхайгаар дээрээсээ доош гэсэн ерөнхий чиглэлтэй, суналын дагуу баруун урдаас зүүн хойш гэсэн уулын ажлын ахилттайгаар гүйцэтгэнэ.

Хөрс хуулалт болон элс олборлолтын ажлыг экскаваторын тусламжтайгаар автосамосвалд ачин, хөрс хуулалтын чулуулгийг ил уурхайн ашигласан орон зайд дотоод овоолго үүсгэх, олборлосон элсийг шороон ордын угаах төхөөрөмж рүү 0.8 км зайд тээвэрлэн угаана.

Баяжуулалтын технологи: Элс угаан баяжуулах технологийг хоригт цоргоор хаягдаж буй нарийн ширхэглэлтэй алтыг баяжуулж авах зорилгоор хоригт цорго баяжуулах ширээ-төвөөс зугтах хүчний сепараторын хослолоор баяжуулна.

Элс угаах тоног төхөөрөмжийн хувьд компанийн эзэмшилд буй хүндийн хүчээр ангилан ялгах скруббер болон хоригт цоргоны хослол болох 1 ширхэг СБ-80 маркийн угаах төхөөрөмж, гүйцээн баяжуулалтад баяжуулах ширээ, чичиргээт шигшүүр, төвөөс зугтах хүчний сепаратор, хөдөлгөөнт хоригт цорго гэсэн үндсэн тоног төхөөрөмжийг ашиглана.

Элсний том ангилалд байгаа наалдцыг усаар угаан шигшиж ангилсны дараа алт агуулсан нарийн ширхэгтэй ангиллыг хоригт цоргоор баяжуулан алттай шлихийг ялгаж авна. Хоригт цоргоноос гарах эфелийг ширхэглэлээр нь ангилан 0-2мм ширхэглэлтэй элсийг төвөөс зугтах хүчний сепаратороор, 2-5 мм-ийн ширхэглэлтэй элсийг хөдөлгөөнт хоригт цоргоор баяжуулна. Угаах төхөөрөмжөөс ялгасан шлихийн баяжмалыг гүйцээн боловсруулах цехэд боловсруулна. Гүйцээн ялгалтыг баяжуулах ширээгээр баяжуулах ба дараа нь соронзонгоор хар шлихийг ялгаж цахилгаан зуухан дээр хатааж, тороор шигшин ангилж, ангилал тус бүрийг үлээн ялгана.

I.3. Төслийн бусад мэдээлэл, дэд бүтцийн хураангуй

Ажиллах хүч: Уурхайд дунджаар 48 хүн ажиллах бөгөөд үүнд компаний захирал, уурхайн дарга, нягтлан бодогч, нууцын эрхлэгч, ХАБЭА инженер, геологич, байгаль орчны мэргэжилтэн, уулын мастер, баяжуулах инженер, ил уурхайн ажилчид, баяжуулах хэсгийн ажилчид, цахилгаанчин, засварчин, гагнуурчин болон бусад гэсэн орон тооны бүрэлдэхүүнтэй ажиллана.

Уурхайн дэд бүтэц:

Цахилгааны эрчим хүчний эх үүсвэр - дизель цахилгаан үүсгүүр ашиглана.

Дулаан хангамж - цахилгаан халаагуур ашиглана.

Усан хангамж - Уурхайн ундны усны хэрэглээг “Өгөөж баян хангай” ХХК-ийн өрөмдмөл худгийн уснаас хангана. Технологийн усны хэрэгцээг Туул голын гадаргын уснаас хангана.

Ажиллагсдын тосгон болон уурхайн захиргаа - Ажиллагсдын тосгон болон уурхайн захиргаа зэргийг тусгай зөвшөөрлийн талбай дотор 2-р биетээс баруун зүгт 0.5 км, 2 болон 3 биетээс чанх урагш 2 км зайд шинээр байгуулна. Энд хоолны газар, халуун ус, эмнэлгийн цэг байна.

Эрүүл мэндийн урьдчилсан үзлэг хийх, зөвлөгөө өгөх, анхны тусламж үзүүлэх эмийн сан бүхий цэг, эмчийн хувьд уурхай дээр орон тооны 1 бага эмч ажиллана.

Уурхайн барилга байгууламж, уурхайн удирдлагуудын контор буюу ажлын өрөө, ажлын даалгавар авах өрөө, ажилчдын хувцас солих, усанд орох газар, уурхайн ажиллагсдын цайны газар, авто машины засварын газар зэрэг барилга байгууламж нь уурхайн тосгон дотор байрлана.

Засварын газар - тоног төхөөрөмжийн найдвартай ажиллагааг хангахын тулд урсгал засвар, техникийн үйлчилгээ хийх, ашиглалт засварын хэрэгцээнд зориулсан материал, сэлбэг, тос, түлш зэргийг хүлээн авах, хадгалах зэрэг ажлыг гүйцэтгэнэ.

Тоног төхөөрөмжийн их засвар, зарим нарийн төвөгтэй эд ангийг сэргээх, бүрэн солих зэрэг ажлыг тоног төхөөрөмжийг нийлүүлсэн газрын засварын газраар гүйцэтгүүлнэ.

Зам тээвэр, харилцаа холбоо - дотоод замууд нь байнга усалгаа арчилгаатай уурхайн зориулалтай шороон зам байна. Уурхайн ойролцоох төв суурин газрууд нь харилцаа холбоо өндөр хөгжсөн бүсэд хамрагдана. Уурхайн дэргэд үүрэн телефоны үндэсний байгуулга болох мобиком, жимобайл зэрэг сүлжээ ажилладаг.

Хог хаягдал:

Хатуу хог хаягдал - Уурхайгаас гарах ахуйн гаралтай хатуу хаягдлын эх үүсвэр нь ажилчдын хэрэглээ, хоол бэлтгэлийн явц байх болно. Уурхайн үйл ажиллагаанаас хүнсний зүйлсийн сав, баглаа боодол, бие засах газрын хаягдал, ундааны сав, лааз болон бусад хаягдал, хоолны үлдэгдэл болон бусад болно.

Ил уурхайд хоногт нэг хүнээс 0.41 кг хатуу хог хаягдал гарна гэж тооцвол нийт 48 хүн * 0.41 кг * 150 хоногт буюу жилд 2,952 кг орчим хатуу хог хаягдал гарахаар байна.

Ахуйн гаралтай хог хаягдлыг цуглуулах тусгайлан бэлтгэсэн хогийн түр хураах цэг байгуулах бөгөөд тус хураах цэгт таглаа битүүмжлэл сайтай хогийн савуудыг байрлуулна. Хог хаягдлын цэгийг салхины зонхилох чиглэлийн доор тогтсон нэг цэгт байрлуулж, уурхайгаас гарах хатуу хог хаягдлыг тухай бүр ариутгаж, овор хэмжээг нь багасгах зэргээр байгаль орчинд үзүүлэх хор нөлөөг багасгах хэрэгтэй.

Ахуйн шингэн хаягдал - Уурхайн үйл ажиллагаанаас ахуйн шинжтэй шингэн хаягдал /хоол хүнсний хаягдал, угаалга, цэвэрлэгээ, бие засах газрын хаягдал бохир ус зэрэг/ гарна.

Аюултай хаягдал - Төсөлд хэрэглэгдэх тос тосолгооны материал, түлш маслыг тусгай зориулалтын складанд хадгална. Тос тосолгооны материалыг солиход үлдсэн хаягдал тос, маслыг тусгай саванд шүүж авч, дахин ашиглана. Шүүж авахдаа тос тосолгооны материалыг асгаруулахгүй. Шүүж авсан тосолгооны материалаа хаягдал тос авдаг үйлдвэрт худалдаална.

Хийн хаягдал - Тээврийн хэрэгслийн олборлолтын явцад ашиглах дизелийн түлш, бензин нь химийн гаралтай хорт хийн хаягдал болж агаар орчныг бохирдуулна. Хүнд даацын автомашины хөдөлгөөн овоолгод шороо зөөх, тээвэрлэх үйл ажиллагааны үед агаарт

их хэмжээний тоос шороо дэгдэж, хүнд машин механизмын хөдөлгүүрээс утаа тортог, хорт бодис ихээр ялгардаг. Энэ нь агаар орчныг бохирдуулах, ажиллагсдын эрүүл мэнд болон орчны хөрс, ургамлын бүрхэвчид муугаар нөлөөлөх магадлалтай.

БҮЛЭГ II. ТӨСӨЛ ХЭРЭГЖИЖ БУЙ НУТГИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧИН, НИЙГЭМ ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТОВЦ ТАНИЛЦУУЛГА

II.1. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ТӨЛӨВ БАЙДАЛ

Цоохор морьтын дэнжийн хэсэг дэх “Ар тамсаг-1-2” нэртэй алтны шороон орд нь газарзүйн байршлаараа Хэнтийн уулархаг мужийн баруун өмнөд хэсэгт Туул голын хөндийн зүүн талд Цоохор морьтын Дэнжийн хэсэгт 302.3 га талбайд оршино.

Ландшафт: Хангай-Хэнтийн уулархаг их мужийн Орхон-Сэлэнгэ мөрний сав гарын дундаж ба нам уулын муж, Орхон-Туул голын сав газрын нам уул, хотгор бүхий хуурай хээрийн дэд муж, Бургалтайн умардын хуурай хээр, ойт хээрийн бүсэд хамаарна.

Байгалийн мужлал: Тус мужийн чийгээр элбэгжүү баруун хойт хэсгийн хөндий хотгороор нунтаг карбонатлаг хар шороон хөрстэй, алаг өвс-үетэнт ургамалшил бүхий жижиг бутлаг үетэнт хээрийн ландшафт бүрэлдэн тогтсон. Хотгоруудын ёроолд нуга, элсний ландшафт, мараа-марзат хам бүрдэл, нарсан төгөл тогтворжсон байна.

Физик газарзүй: Хэнтийн уулархаг мужийн баруун өмнөд хэсэг, Туул голын хөндийн хэсгийг хамарч байрлана. Энэ нутаг дэвсгэрт намхан уулсын гадаргуу зонхилдог ба энэ нь дунд уулсыг эмжээрлэн хүрээлсэн байдалтайгаар оршино. Дунд зэргийн уулын гадаргуу нь районы баруун хэсэг дэх Улаан Хошуу уул болон Шар Чулуут уул юм. Энэ уулс нь 1223-1397 м үнэмлэхүй өндөртэй ба харьцангуй өндөршилт нь 100-150м байдаг. Голчлон доод эрт төрмөлийн настай хурдас тархсан. Улаан Хошуу уулын зүүн урд орших “Ар тамсаг-1-2” багтана. Үнэмлэхүй өндөр нь 1092 м

Уур амьсгал, агаарын чанар: Эх газрын эрс тэс уур амьсгалтай, жилийн дундаж хэм нь $+2.8^{\circ}\text{C}$ байдаг. Хамгийн хүйтэн сар нь 1-р сар ба агаарын хэм нь -37°C , хамгийн дулаан сар нь 7-р сар ба агаарын хэм нь $+40^{\circ}\text{C}$ хүрдэг. Жилийн дундаж хур тунадасны хэмжээ 367.3 мм-ээс хэтэрдэггүй ба үүний 80 % нь зуны улиралд бороо байдлаар ордог. Жилийн дундаж хур тунадасны хэмжээ 367 мм-ээс хэтэрдэггүй ба үүний 80 % нь зуны улиралд бороо байдлаар ордог. Өвөл нь 5-25 см цасан бүрхүүл тогтож улирлын хөлдөлтийн гүн 2.5 м хүрдэг ба голчлон баруун өмнөөс 5-10 м/сек салхи салхилдаг. Заримдаа 20 м/сек хүрэх удаа бий.

Усан орчин: Ойр орчмын хамгийн том гол нь Орхон голын баруун цутгал болох 600 км-ын урттай 1-4 км өргөн хөндий бүхий урдаас хойш чиглэлтэй урсан өнгөрөх Туул гол юм. Голдирол тохойрол, тахирлалт ихтэй олон тооны хар ус, жижиг аралтай бөгөөд голдирлын өргөн нь 30-100 м, гүн нь 0.5-1.6 м зарим газраа 2.5 м хүрдэг. Урсгалын хурд 0.3-1.1 м/сек, хөндийн хэвгий нь 0.001-0.002, голдирлын үнэмлэхүй өндөр нь ордын хэмжээнд доод хэсэгтээ 900 м, дээд хэсэгтээ 960 м хөндийн татмын хэсэгтээ талархаг юм. Туул голын голдирол нь тусгай зөвшөөрлийн талбайн баруун захаас 200-400 м зайтай урсан өнгөрдөг.

Газрын доорх ус агуулсан үе нь 6-30 м-ийн гүнд орших ба ойролцоогоор 3 л/сек ундаргатай байдаг.

Хөрсөн бүрхэвч: Төслийн талбайд уулын хүрэн, аллювийн нугын, жинхэнэ хүрэн хөрс тархсан байна. Хээрийн судалгаагаар 6 цэгт хөрсний зүсэлт хийсэн. Хөрсний агрохимийн 6 дээж, хөрсний хүнд металл 2 дээж, эрүүл ахуй 1 задлан шинжилгээ хийлгэсэн. Шинжилгээний үр дүнгээр дээж-1,5,6 дунд дээж-2,3,4 нь сул шүлтлэг урвалын орчинтой, карбонатгүй, ялмагийн агууламж дунд, цахилгаан дамжуулах чанар бага давсжилтгүй, хөдөлгөөнт фосфор болон хөдөлгөөнт калийн хангамжаар бага байна. Хөрсний үржил шимийн ерөнхий түвшин дунд байна. Хүнд металлын агууламжаар MNS5850:2019-д заасан хөрсөнд агуулагдах хүлцэх агууламжаас бага буюу хэтрээгүй байна.

Ургамлан нөмрөг: Тухайн бүс нутаг нь ургамал газарзүйн мужлалтаар хувьд Евразийн хээрийн их муж, Дагуур-Монголын уулын ойт хээрийн муж, Орхон Сэлэнгийн дэд мужид хамаарна.

Төсөл хэрэгжих нутгийн хувьд газрын гадаргуу нь тэгширсэн газар, уулс хоорондын хотос, уулан дундах хотгор дахь бүтэц ул чулуулаг дээрх элэгдлийн суурьт тал толгодот, хөндийн ёроолоор, татмын нам дэнж үргэлжилнэ. Судалгааны талбайн нь уулын ойт хээрт 17 овгийн 48 төрлийн нийт 61 зүйл ургамал бүртгэгдсэн. Тэдгээр нь амьдралын хэлбэрийн хувьд сөөг 2, (3%), сөөгөнцөр 1, (2%), хагас сөөгөнцөр 3, (5%), олон наст өвс 56, (85%), ганц ба хоёр наст 6 (9%) зүйл ургамал байна. Ургамалын судалгаагаар дундаж өндөр болон нам, бэсрэг уулын бэлчээрийн 2 анги, 2 бүлэг төрөлд хамаарагдах 3 бэлчээрийн төрөл байна. Ховор ургамлын хувьд Алхил сонгино, Ацан ажигана зэрэг ховор ургамал бүртгэгдсэн.

Амьтны аймаг: Төсөл хэрэгжиж буй нутаг нь газарзүйн мужлалаар Монголын хээрийн ба ойт хээрийн дэд мужийн Монгол Дагуурын тойрогт хамаарна. Энэ бүс нутагт махчин амьтдаас хярс, үнэг, өмхий хүрэн, гүйдлийн чанартай чоно, мануул байдаг. Мэрэгчдээс улирлын чанартай буюу өвөл ичдэг алагдаахай, оготно, зараа, алагдаахай, үхэр огодой, туулай тохиолдоно. Мөлхөгчдөөс элбэг түгээмэл шинжтэй нь могой, мэлхий байдаг бол шавьжнаас аалз, сохор хар, хэдгэнэ, царцаа, эрвээхэй болон бусад шулуун далавчтан байдаг. Жигүүртний хувьд болжмор, ногтруу, хадны тагтаа, элээ түүнчлэн хон хэрээ, бүргэд бусад шувуу амьдардаг.

Нийгэм, эдийн засаг: Хүн амын суурьшил нягт, голчлон газар тариалан болон мал аж ахуй эрхэлдэг, халх ястан голлон амьдардаг. Бүрэгхангай сумын хэмжээнд 2550 орчим хүн амтай, нийт хүн амын 33.3 % нь сумын төвд амьдардаг. Сумын хүн амын 31.8 % нь хүүхэд, 59 % нь залуу болон дунд насныхан, 9.05 % нь ахмад настан байна. Нийт хүн амын 51.5 % нь эмэгтэйчүүд, + 48.5 % нь эрэгтэйчүүд байна. Тус район нь зам харилцаа сайтай, өвөл, зуны аль ч улиралд бартаа саадгүй, аж үйлдвэр, ХАА-н үйлдвэрлэлийн баазуудад ойр байрлана. Тухайлбал Хөтөлийн цементийн үйлдвэрээс 170 км, Дархан хотоос баруун урагш 200 км-т, Улаанбаатар хотоос баруун хойш 245 км-т оршдог. Мөн газар тариалан, мал аж ахуй эрхэлдэг Бүрэгхангай сум 65 км, Заамар сум 50 км, Орхонтуул сум 35 км-т байрлана.

Талбайн аль ч хэсэгт хөдөлгөөнт холбооны Мобиком, Жи мобайл сүлжээний байнгын ажиллагаатай байна.

БҮЛЭГ III. ТӨСЛИЙН ГОЛ БА БОЛЗОШГҮЙ СӨРӨГ НӨЛӨӨЛЛИЙН ТОВЧ ТОДОРХОЙЛОЛТ

III.1. АГААРЫН ОРЧИНД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨ

Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгүүрийн шаталтаас үүсэх хорт хий агаар орчныг бохирдуулах, олборлолтын явцад суларсан нарийн ширхэгт тоос агаарт салхиар болон техникийн хөдөлгөөнөөр дэгдэх зэрэг сөрөг нөлөөлөл байна.

Ил уурхайн ухаш овоолгоос үүссэн сул тоос агаарт дэгдэн тоосжилт үүсгэнэ.

Сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга

- Хөрс хуулалт, тээвэрлэлтийн ажлыг аль болох салхи багатай өдөр хийж гүйцэтгэх,
- Төслийн талбайн дотоод тээвэрлэлтийг аль болох олон салаа зам гаргахгүйгээр тээвэрлэх,
- Төслийн талбайг хаврын улиралд тогтмол усалж байх шаардлагатай,
- Орчны агаарт ялгаруулах хорт утаа хийг багасгахын тулд техникийн тогтмол засвар, үйлчилгээг хийж байх.

III.2. ГАЗРЫН ГАДАРГА БОЛОН ХӨРСӨН БҮРХЭВЧИД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨ

Ил уурхайн аргаар үйл ажиллагаа явуулах учраас газрын гадаргад өөрчлөлт орно. Хөрс хуулалт, гадаад болон дотоод овоолго, баяжуулах үйлдвэр, ажилтнуудын түр амьдрах байр зэрэг бүхий л уурхайн үйл ажиллагаанаас хөрсөн бүрхэвчид нөлөөлнө.

Тээврийн хэрэгслийн бүрэн бүтэн биш байдал, ШТМ алдагдах зэргээс хөрс бохирдох Ахуйн хатуу болон шингэн хог хаягдлаас үүдэн хөрсөн бүрхэвч бохирдох **Сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга**

- Нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө боловсруулах, хэрэгжүүлэх,
- Тээвэрлэлтийг явуулахдаа замын тогтсон маршрут гаргах, мөрдүүлэх, мөн хүнд даацын тээврийн хэрэгслийн зөөвөрт явах үеийн хурдыг тогтоох (хурдтай явах тусам тоосжилт нэмэгдэн техникт эвдрэл гарна), хяналт тавих,
- Тогтсон маршрутын дагуу замыг услах,
- Хатуу хаягдлыг ахуйн гарал үүслээр нь ялган ангилж хадгалах, төвлөрсөн цэгүүдэд зайлуулах, нүхэн жорлонг халж, хөрсөнд үл нэвчин соруулдаг, эсвэл бага оврын цэвэршүүлэх байгууламж бүхий жорлонтой болох

- Машин механизмын засвар үйлчилгээ хийх үед санамсаргүй тохиолдлоор шатах тослох материал алдагдахаас урьдчилан сэргийлж засварын цех байрлах талбайг хатуу хучилттай болгох.
- Хөрсөн бүрхэвчид тодорхой давтамжтайгаар шинжилгээ хийн хянаж байх.

III.3. Усны нөөцөд үзүүлэх нөлөө

Технологийн усан хангамжид гадаргын усыг ашиглах учраас гадаргын усны түвшин буурах, бохирдох нөлөөлөл байна.

Мөн газрын хөрсөнд ШТМ алдагдсанаар хөрсөнд нэвчин газрын доорх усыг бохирдуулах эрсдэл үүсэж болзошгүй.

Сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга

- “Ар тамсаг-1-2” ордод ашиглах технологийн усан хангамжийг Туул голын уснаас татах бөгөөд ус дамжуулах шугам хоолойн эх дээр баталгаажуулсан тоолуур суурилуулан усны хэрэглээнд хяналт тавин ажиллах шаардлагатай.
- Усны чанарт тогтмол хяналт шинжилгээ хийж байх.
- Эргэлтийн усан сангуудаас алт угаан баяжуулсан бохир ус хөрсөнд нэвчихээс сэргийлж эргэлтийн усан сангийн ёроолыг ус үл нэвчүүлэх тусгай зориулалтын зулхай, хулдаасаар хулдааслах шаардлагатай. Эргэлтийн усан сангаас ус алдаж болзошгүй тохиолдолд урьдчилсан арга хэмжээ авах, усан сангийн даланд хананы бэхлэгээ хийх, усан санг үерээс байнга хамгаалж байх.
- Машин механизмын засвар үйлчилгээ хийх үед санамсаргүй тохиолдлоор шатах тослох материал алдагдахаас урьдчилан сэргийлж засварын цех байрлах талбайг хатуу хучилттай болгох.

III.4. УРГАМЛАН НӨМРӨГТ ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨ

Хөрс хуулалт, овоолго хийх, дотоод тээвэрлэлтийн явцад ургамлан бүрхэвч устаж дарагдах, хог хаягдал, тоос тоосонцор салхиар дамжиж тархах болон хөрсөнд нэвчих байдлаар ургамал, хөрс, усыг бохирдуулах нөхцөл болох магадлалтай байна. **Сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга**

- Олборлолт явуулсан талбайд устсан ургамлыг нөхөн сэргээж тарих,
- Шимт хөрсний овоолгыг тусад нь хуулж стандартын дагуу арчилж хадгалах
- Хавар намрын хуурайшилттай үед хээрийн түймрээс урьдчилан сэргийлж зурвас татах,
- Хог хаягдлыг нэгдсэн цэгт хуримтлуулж тогтмол зайлуулах, хог хаягдал салхинд хийсэхээс сэргийлж хогийн цэгийг хашаалах.

III.5. АМЬТНЫ АЙМАГТ ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨ

Эерэг нөлөөллүүд

Амьтны аймгийн мониторинг нь энэ бүс нутаг орчмын амьтны хотын тухай шинжлэх ухааны үндэслэлтэй мэдээллээр хангах чухал ач холбогдолтой.

Сөрөг нөлөөллүүд

Хөрс хуулалт, олборлолтын үйл ажиллагаанаас үүсэх тоосжилт, түүнийг тээвэрлэж буй тээврийн хэрэгслийн дуу чимээ, замын тоос зэргээс үүдэн ойр орчимд нутагладаг ан амьтад үргэн дайжих, амьдрах орчноо алдах зэрэг сөрөг нөлөөлөлтэй,

Олборлолт явуулж байгаа газарт болон усан санд мал, амьтан унах, хууль бус ан агнуур явагдах.

Хөрс хуулалтын үед үүссэн нүх, хөрсөнд орогнох, үүрлэх мэрэгч, мөлхөгч, шувуудын үүр ноохой сүйтгэгдэх зэрэг болно. **Сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга**

- Уурхай болон усан сан орчмын талбайг мал амьтан унаж үрэгдэхээс сэргийлж хашаалах эсхүл хамгаалалтын далан байгуулах,
- Бүс нутгийн биологийн төрөл зүйл, тоо толгойг хамгаалах үүднээс орон нутгийн захиргаа, иргэдийн төлөөлөл, байгаль орчны албаны ажилтантай байнга хамтран ажиллах, шаардлагатай тохиолдолд тэдгээрт туслалцаа үзүүлэх, санал солилцох, тодорхой арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх.
- Хууль бус ан агнуур хийхгүй байх талаас уурхайн ажилчдад сургалт хийн, ухуулан таниулах, хяналт тавих ажлыг авч хэрэгжүүлэх.

III.6. ТҮҮХ СОЁЛЫН ДУРСГАЛТ ЗҮЙЛСТ ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨ

Түүх соёлын дурсгалт зүйлс нь ашиглалтанд өртөх талбайд илрээгүй байна.

Хэрэв ашигт малтмал ашиглалтын явцад хүн малын яс, шавар ваар савны хагархай, янз бүрийн хүрэл, төмөр эдлэл, түүний хэлтэрхий, хугархай гэх мэт хүний гараар хийсэн ямар нэг эд өлгийн шинж тэмдэг илэрсэн тохиолдолд орон нутгийн удирдлага, БО-ны хяналтын улсын байцаагч, цагдаагийн байгууллагад нэн даруй мэдэгдэж хамгаалалтанд авах ба дурдсан мэргэжлийн байгууллагад яаралтай хандаж малтлага судалгаа хийлгэхийг зөвлөж байна.

III.7. ТӨСЛӨӨС ХҮНИЙ ЭРҮҮЛ МЭНДЭД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨ

Төслийн үйл ажиллагааны явцад үүсэх тоосжилт, дуу чимээ, техник, тоног төхөөрөмжийн хөдөлгөөний аюулгүй байдалтай холбоотой ажилтнуудын эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд нөлөөлөх магадлалтай.

Сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга

ХАБЭА тухай хууль, бусад холбогдолтой дүрэм журам, стандартын шаардлагуудыг мөрдөх, дотоодын хяналтын журам аюулгүй ажиллагааны заавар, зааварчилгааг нийт ажилтнуудад мөрдүүлэх, хяналт тавих шаардлагатай.

III.8. Төслөөс нийгэм, эдийн засгийн байдалд үзүүлэх нөлөө

Улсад болон орон нутагт тодорхой хэмжээний татвар төлөх, ажлын байр шинээр б\ий болгох, орон нутгийн иргэдээс мах сүү, цагаан идээ зэрэг уламжлалт аж ахуйн үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүнийг худалдан авах зэрэг эерэг нөлөөлөл байна.

БҮЛЭГ IV. ТУХАЙН ЖИЛИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫГ ХАМГААЛАХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨНИЙ ГОЛ ЗОРИЛТ, ХАМРАХ ХҮРЭЭ

IV.1. Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний хамрах хүрээ, гол зорилт

Энэхүү тайлангийн байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө нь байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө, орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрөөс бүрдэнэ. Байгаль орчны хэрэгжиж бүхий нутаг дэвсгэрийн байгаль орчныг хамгаалахтай холбогдсон арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэхэд оршино.

Энэхүү төлөвлөгөө нь төслийн үйл ажиллагаа эхлээгүй үед хийгдэж байгаа учраас байгаль орчны нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээний тайланд үндэслэгдсэн дараа дараачийн жилүүдэд хянан үзэж, шинэчлэн сайжруулж байх шаардлагатай бөгөөд байгаль орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрүүдээс гарч буй үр дүнтэй уялдуулах нь зүйтэй. Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөөнд тусгаснаар төслийн үйл ажиллагаа болон түүний хүрээлэн буй нутаг дэвсгэр дэх бүх сөрөг өөрчлөлтүүдэд үнэлгээ хийх хэрэгтэй. Мөн түүнчлэн байгаль орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрийн ажлын үр дүнгүүдэд үнэлгээ хийх шаардлагатай. Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөөнд байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээгээр тогтоосон сөрөг нөлөөллийг багасгах, арилгах арга хэмжээ, нөхөн сэргээлт хийх, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх хугацаа, шаардагдах хөрөнгө зардлыг тусгасан.

IV.2. БОМТ БОЛОВСРУУЛАХ, ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮНДЭСЛЭЛ

Олон улсад түгээмэл хэрэглэгддэг тодорхойлолтоор Байгаль орчны менежмент гэдэг нь аливаа байгууллагын байгаль орчны бодлогыг боловсруулах, хэрэгжүүлэх ба хэрэгжилтийн явц, үр дүнг хянах удирдлагын үйл ажиллагаа бөгөөд энэ нь Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө (БОМТ) –ний дагуу Байгаль орчны удирдлагын тогтолцоо (БОУТ) –гоор хэрэгжих учиртай. БОМТ гэдэг нь тодорхой газар нутгийн байгаль орчныг хамгаалж холбогдох хууль журмыг сахих зорилгоор хийгдэх ажил, арга хэмжээний төлөвлөгөө юм. MNS (ISO) 2006 стандартад зааснаар БОУТ гэдэг нь байгууллагын удирдлагын тогтолцооны нэг хэсэг бөгөөд тухайн байгууллагын байгаль орчны бодлогыг

боловсруулах, хэрэгжүүлэх болон байгаль орчинтой холбоотой асуудлыг хариуцах үүрэгтэй.

2012 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон Байгаль орчныг хамгаалах тухай Монгол Улсын хуулийн 31-р зүйлд зааснаар аливаа бохирдлын эх үүсвэр бүхий аж ахуйн нэгж, байгууллага нь БОМТ-ний хэрэгжилтийг хангах, өөрийн үйл ажиллагаанаас байгаль орчинд ялгаруулах хатуу, шингэн, хийн хаягдлыг хянах ажлыг зохион байгуулж ажиллуулах дотоод хяналтын нэгжтэй байх (заалт 31.7), байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх арга хэмжээний зардлыг төсөвтөө тусган хэрэгжүүлэх (заалт 31.4), БОМТ-г хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын 50%-тай тэнцэх хэмжээний мөнгөн хөрөнгийг нөхөн сэргээлтийн тусгай дансанд төвлөрүүлэх (заалт 31.10, 31.11) зэрэг үүрэгтэй (МУ хууль, БОХ тухай, 2012).

IV.3. БОМТ-НИЙ БҮРДЭЛ ХЭСЭГ, АГУУЛГА

Байгаль орчны нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай Монгол Улсын хуулийн (МУ хууль, БОНБУ-ний тухай, 2012) 9 дүгээр зүйлд зааснаар БОМТ нь Байгаль хамгаалах төлөвлөгөө (БХТ), орчны хяналт-шинжилгээний хөтөлбөр (ОХШХ)-өөс бүрдэнэ (заалт 9.5). БХТ-нд байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээгээр тогтоосон сөрөг нөлөөллийг багасгах, арилгах арга хэмжээ, дүйцүүлэн хамгаалал хийх, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх хугацаа, шаардагдах хөрөнгө зардлыг тусгана (заалт 9.6). ОХШХ-т төслийн үйл ажиллагааны улмаас байгаль орчны төлөв байдалд үзүүлж байгаа өөрчлөлтийг хянах, шинжилгээ хийх, үр дүнг тайлагнах, түүнийг хэрэгжүүлэх арга хэлбэр, шаардагдах хөрөнгө зардал, хугацааг тодорхойлон тусгана (заалт 9.7).

Хуульд БОМТ-ний хэрэгжилтэнд байгаль хамгаалагч, БО-ны улсын байцаагч, Засаг дарга, Төрийн захиргааны төв байгууллага, БО-ны ТББ хяналт тавина гэж заасан байна. Үүн дээр тухайн газар нутагт гарч байгаа өөрчлөлтийг хамгийн сайн мэдэх нутгийн малчид, ард иргэд болон шинжлэх ухааны үндэслэлтэй үнэлгээ, дүгнэлт өгөх мэргэжлийн байгууллагын хяналт зайлшгүй байх ёстой гэж үзэн нэмж оруулсан.

Өнөөгийн байдлаар БОАЖ-ын сайдын 2019 оны 10 дугаар сарын 29-ний өдрийн А/618 тоот тушаалаар БОМТ-г боловсруулах, хянан батлах, тайлагнах журмын дагуу хийж гүйцэтгэж байна.

IV.4. БАЙГАЛЬ ХАМГААЛАХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөөг боловсруулахад байгаль орчны нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээний тайланд тусгасан байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх хугацаа, хөрөнгө зардал, удирдлага, зохион байгуулалтын арга хэмжээ болон сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах арга хэмжээг бодитойгоор тооцож тусгалаа.

IV.5. БОМТ-НИЙ БҮТЭЦ

БОМТ-ний бүрэлдэхүүнд 5 бүлэг, 7 ерөнхий хэсэгтэй.

1. Оршил
2. Төслийн товч танилцуулга
3. Төсөл хэрэгжиж буй нутгийн байгаль орчин, нийгэм-эдийн засгийн товч танилцуулга
4. Төслийн гол ба болзошгүй сөрөг нөлөөллийн товч тодорхойлолт
5. Тухайн жилийн байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөөний гол зорилт, хамрах хүрээ
6. Тухайн жилийн байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө 7. Дүгнэлт

БҮЛЭГ V. ТУХАЙН ЖИЛИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

V.1. СӨРӨГ НӨЛӨӨЛЛИЙГ БУУРУУЛАХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Хүснэгт 3. Сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга хэмжээний төлөвлөгөө

№	Гол болон болзошгүй сөрөг нөлөөллүүд	Сөрөг нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Сөрөг нөлөөллийн хамрах хүрээ	Хэмжих нэгж	Зардал, төг	Хэрэгжүүлэх хугацаа, давтамж	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
1	2	3	4	5	9	10	
1. АГААРЫН ЧАНАР							
1.	Уурхайн үйл ажиллагааны явцад тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөний улмаас тоосжилт тархах	Уурхайн тээврийн замыг тогтмол услах, мөн хуурайшил болон салхи ихтэй өдрүүдэд тухай бүрт замын услагааг хийж байх.	Уурхайн зам	-	500,000.0	Тогтмол	-Агаарын тухай хууль, -Агаарын бохирдлын төлбөрийн тухай хууль, -MNS 4585:2016 Агаарын чанар. Техникийн ерөнхий шаардлага. -MNS 0017-2-3-16:1998 (хүн ам суурьшсан хэсгүүдэд) Бензин хөдөлгүүрт MNS 5013:2003 Дизель хөдөлгүүрт MNS 5014:2003 -MNS 4890:2000. ХААЭА. Ажлын байрны орчин, Эрүүл ахйн шаардлага. -MNS 3383:1982. Агаар мандал. Бохирдуулагчийн эх үүсвэрийг тодорхойлох
2.	Тээврийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн яндангаас гарах хорт хий агаарт тархах	Хүн механизмын хөдөлгүүрийн тохиргоо, засвар үйлчилгээг тогтмол хийдэг байх, хөдөлгүүрээс гарах утааны хэмжээг стандартын хүлцэх агууламжын хэмжээнд байлгах арга хэмжээ авах	Тээврийн хэрэгсэл, хүнд машин менинизм, тоног төхөөрөмжүүд	-	-	Тогтмол	
3.	Салхи, шуурга ихтэй үед овоолгын хөрс хийсч агаар орчныг бохирдуулах, үзэгдэх орчныг халхлах	Шимт хөрсний түр овоолгыг хөрсний үржил шим алдагдахаас сэргийлж ургамалжуулах, тогтмол услаж ногоон байгууламж бий болгох	Хөрсний түр овоолго	-	500,000.0	Тогтмол	
4.	Барилга байгууламжуудыг барих үед агаарт тоос дэгдэх, агаар бохирдуулагч бодисууд тархах	Уурхайн барилга байгууламжыг батлагдсан зураг төслийн дагуу барьж байгуулах	Уурхайн хотхон, барилга байгууламжууд	-	-	Уурхайн олборлолтын ажил эхлэхийн өмнө	

5.	Агаар бохирдуулагч бодисуудын зөвшөөрөгдөх дээд агууламж, хүлцэх хэмжээнээс давах, агаарын чанар муудах	Агаарын чанарын шинжилгээг итгэмжлэгдсэн лабораторит шинжлүүлж, хүлцэх хэмжээнээс давуулахгүй байлгах арга хэмжээг авах	Агаар орчин	-	ОХШХ-т тусгагдсан	ОХШХ-т тусгагдсан.	-MNS 12.1.009:1985 ХАБ. Дуу чимээ. Барилга байгууламжийн үеийн дуу чимээний зөвшөөрөгдөх түвшин.
----	---	---	-------------	---	-------------------	--------------------	--

№	Гол болон болзошгүй сөрөг нөлөөллүүд	Сөрөг нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Сөрөг нөлөөллийн хамрах хүрээ	Хэмжих нэгж	Зардал, төг	Хэрэгжүүлэх хугацаа, давтамж	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
1	2	3	4	5	9	10	
6	Дуу чимээний бохирдол үүсэх	Дуу шуугианы хэмжилт хийлгэх, дуу шуугианыг үүсгэж буй эх үүсвэрийг тодорхойлж тэдгээрийн үр ашиггүй ашиглалтыг бууруулах.	Төслийн талбай	-	Хэмжилтийн зардлыг ОХШХ-т тусгагдсан	Тухай бүрт	-MNS 12.1.06:1988 ХАБын стандартын систем. Дуу чимээний хамгийн өндөр түвшин. Аюулгүй байдлын шаардлага. -MNS 12.4.005:1985 Хөдөлмөр хамгаалал аюулгүй ажиллагаа. Дуу чимээнээс хамгаалах багажийг ашиглах арга
2. ГАДАРГЫН БА ГАЗРЫН ДООРХИ УСНЫ НӨӨЦ							
7.	Усыг хэтрүүлэн ашигласны улмаас усны нөөц хомсдох	Усны эх үүсвэрт мэргэжлийн байгууллагаар тоолуур тавиулан баталгаажуулах. Ус ашиглалтын бүртгэл хөтөлж, усны тайланг тогтмол гаргаж зохих газар нь хүргүүлж тайлагнах, ус ашиглалтай холбоотой гэрээ, зөвшөөрлийг авч, хүчинтэй хугацааг хянаж ажиллах	Уурхайн удирдлага болон хариуцсан ажилчид	-	Гэрээ болон дүгнэлтэд заасны дагуу	Тухай бүрт, жил бүр	-Усны тухай хууль, -Ус ашигласны төлбөр (2013 оны 327-р тогтоол) -Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль -“Усан орчны чанарын үзүүлэлт” MNS 4586:1998.

8.	Хог хаягдал үерийн усанд урсах, газрын хөрсөнд нэвчиж газрын доорх усыг бохирдуулах	Хогийн цэгийг битүүмжлэл сайтай байхаар байгуулах, салхинд хийсэхээс сэргийлж хашаалах, хуримтлагдсан хогийг орон нутагтай гэрээлэн тогтмол зайлуулж байх, удаан хугацаанд хуримтлуулахгүй байх	Хогийн цэг	-	Хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан	Тогтмол	-“Газар доорх усыг бохирдлоос хамгаалах” MNS 3342:1982 -Ус ашигласны төлбөр тооцох аргачлал (Засгийн газрын 2013 оны 9-р сарын 21-ний өдрийн 327-р тогтоол)
9.	Шатах, тослох материал асгарч гадаргын усыг бохирдуулах, газрын хөрсөнд нэвчих газрын доорх усыг бохирдуулах	Шатах, тослох материалыг зориулалтын саванд хадгалах, шаардлагагүй тохиолдолд задлаж битүүмжлэлтийг алдагдуулахгүй байх, асгарч алдагдахаас сэргийлэх, зориулалтын агуулахад хадгалах, тогтмол хяналт тавьж ажиллах.	Шатах, тослох материалын агуулах, ШТС, засварын газар	-	- Үйл ажиллагааны зардал	Барилга байгууламж барих явцад, цаашлаад үйл ажиллагааны явцад тогтмол	

№	Гол болон болзошгүй сөрөг нөлөөллүүд	Сөрөг нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Сөрөг нөлөөллийн хамрах хүрээ	Хэмжих нэгж	Зардал, төг	Хэрэгжүүлэх хугацаа, давтамж	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
	1	2	3	4	5	9	10
		Засварын газар болон шатахуун түгээх газрын талбайг зохих стандартын дагуу хатуу хучилттай болгох.					
10.	Усны чанар муудах	Усны шинжилгээг итгэмжлэгдсэн лабораторит шинжлүүлж, хүлцэх хэмжээнээс давуулахгүй байлгах арга хэмжээг авах. Шаардлагатай тохиолдолд ахуйн хэрэглээний усыг цэвэршүүлэн ашиглах.	Усны эх үүсвэр	-	ОХШХ-т тусгагдсан.	ОХШХ-т тусгагдсан.	
3. ХӨРСӨН БҮРХЭВЧ							
11.	Олон салаа зам үүссэний улмаас хөрсний үржил шим байхгүй болох, хөрс талхлагдах, улмаар тоосжилт үүсэх	Тээврийг хэрэгслийн замыг зураг төслийн дагуу тавих, маршрутыг зохион зохих тэмдэг тэмдэглэгээнүүдийг байршуулах, хэрэгжилтэд тогтмол хяналт тавиж ажиллах. Цаашид шаардлагатай тохиолдолд сэргээн засварлах.	Уурхайн зам	-	500,000.0	Барилга байгууламж барих явцад, цаашлаад үйл ажиллагааны явцад тогтмол	-Хөрс хамгаалах, цөлжилтөөс сэргийлэх тухай хууль, -MNS 3297:1991 Хөрс. Хот суурин газрын эрүүл ахуйн үзүүлэлтүүд

12.	Уурхайн ашиглалтын явцад хөрсний бүтэц, давхарга өөрчлөгдөх, ялзмагт үе устаж үгүй болох, найрлагад өөрчлөлт орох	Уурхайн талбай, гадаад түр овоолгын талбай, шимт хөрсний овоолгын талбайн өнгөн хөрсийг зайлшгүй хуулж авах, шимт хөрсний овоолгод овоолох, аль болох хөрсний үе давхаргуудыг алдагдуулахгүйгээр нөхөн дүүргэх	Шимт хөрсний овоолго	-	Үйл ажиллагааны зардал	Уурхайн ашиглалт эхлэхийн өмнө	-MNS 5850:2008 Хөрсний чанар. Хөрс бохирдуулагч бодис элементүүдийн зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээ -MNS 4601:2011 Автотээврийн хөдлөх бүрэлдэхүүн. Техникийн үйлчилгээ, засварын тогтолцоо -Хог хаягдлын тухай хууль, -MNS 5344:2011 Ахуйн хог хаягдлыг тээвэрлэхэд тавих ерөнхий шаардлага.
13.	Хог хаягдал, ШТМ газрын хөрсөнд нэвчиж бохирдуулах	Өмнөх хэсэгт дурдсан арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх	Хогийн цэг, ШТМын агуулах, ШТС, засварын газар	-	Үйл ажиллагааны зардал	Тухай бүрт	
14.	Хөрсний чанар муудах	Хөрсний шинжилгээг итгэмжлэгдсэн лабораторит шинжлүүлэх, хүлцэх хэмжээнээс давуулахгүй байлгах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх.	Төслийн талбай	-	ОХШХ-г тусгагдсан.	ОХШХ-г тусгагдсан.	

№	Гол болон болзошгүй сөрөг нөлөөллүүд	Сөрөг нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Сөрөг нөлөөллийн хамрах хүрээ	Хэмжих нэгж	Зардал, төг	Хэрэгжүүлэх хугацаа, давтамж	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
1	2	3	4	5	9	10	

4. ГАЗРЫН ХЭВЛИЙ

15.	Уурхайн олборлолтын улмаас газрын хэвлийд хоосон орон зай үүсэх	Цаашид ашиглалтгүй болсон талбайд нөхөн дүүргэлт хийж хөрсийг хэвгийжүүлэх	Уурхай	-	Нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан.	Тухай бүрт	
-----	---	--	--------	---	--	------------	--

5. УРГАМЛАН НӨМРӨГ

16.	Уурхайн ашиглалт явуулж буй талбайн ургамлан нөмрөг устаж үгүй болох, бэлчээрийн даац хомстох	Уурхай орчмын ургамлын мониторингийн судалгааг хийж, бүс нутгийн ургамлыг биологийн нөхөн сэргээлтэнд ашиглах. Ургамлын үрийг түүж бэлтгэх арга зүйн талаар мэргэжлийн байгууллагаас зөвлөгөө авч, түүнийг хэрэгжүүлэх.	Уурхайн олборлолтын талбай	-	Үйл ажиллагааны зардал -	Шимт хөрсийг хуулахын өмнө. Цаашид тухай бүрт	-Ургамал хамгааллын тухай хууль, -Байгалийн ургамлын тухай хууль, -MNS 5918:2008 “Эвдэрсэн газрыг ургамалжуулах.
-----	---	---	----------------------------	---	--------------------------	---	---

17.	Уурхайн үйл ажиллагааны улмаас эдэлбэр газар талхлагдах, ойр орчмын ургамлан нөмрөг сийрэгжих	Төслийн хүрээнд мод тарих, ногоон байгууламж бий болгох.	Эдэлбэр газар	-	Тэрбум мод тарих хөтөлбөрт тусгагдсан.	Жил бүр	Техникийн ерөнхий шаардлага”
18.		Цаашид ашиглалтгүй болж техникийн нөхөн сэргээлт хийгдсэн талбайд биологийн нөхөн сэргээлтийн ажил хийх	ТНС хийгдсэн талбай	-	Нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан	Тухай бүрт	
6. АМЬТНЫ АЙМАГ							
19.	Уурхайн ойр орчмын амьтад үргэх, дайжих, амьдрах орчин үгүй болох	Уурхайн ойр орчмын амьтдын мониторингийн судалгааг мэргэжлийн байгууллагаар хийлгэх. Уурхайн орчинд үзэгдэх амьтдыг бүртгэх, бүртгэлийг хадгалах, шаардлагатай тохиолдолд нүүлгэн шилжүүлэх арга хэмжээ авах.	Төслийн талбай орчим	-	Үйл ажиллагааны зардал	Тухай бүрт	"Амьтны аймгийн тухай" хууль: 6.1.7 дахь заалт: үйлдвэрлэл, аж ахуйн үйл ажиллагааны явцад амьтан хөнөөгдөхөөс сэргийлэх
20	Хууль бус ан, агнуурын улмаас бодьгалын зүйлийн тоо багасах	Уурхайн ажилчдад ан амьтад болон хууль бус ангийн талаар сургалт зохион байгуулах, Амьтан хамгаалах биотехникийн арга хэмжээг зохион байгуулах,	Төслийн талбай орчим	-	500,000.0	Тухай бүрт	
№	Гол болон болзошгүй сөрөг нөлөөллүүд	Сөрөг нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Сөрөг нөлөөллийн хамрах хүрээ	Хэмжих нэгж	Зардал, төг	Хэрэгжүүлэх хугацаа, давтамж	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
	1	2	3	4	5	9	10
		Амьтан хамгаалах, судлах, хяналт тавих талаар орон нутгийн байгаль орчны алба, иргэдтэй хамран ажиллах хамтын ажиллагаа бий болгох					
21	Мал амьтны гоц халдварт өвчин тархах	Зэрлэг амьтан агнахгүй байх, мэрэгчид ихсэхээс сэргийлж ажилчдын тосгонд ариутгал халдваргүйжлийн арга хэмжээг тасралтгүй хэрэгжүүлэх	Төслийн талбай орчим	-	100,000.0	Тогтмол	
НИЙТ					2,100,000.0		

V.2. НӨХӨН СЭРГЭЭЛТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Төслийн батлагдсан ТЭЗҮ болон БОННУ-д төслийн нөхөн сэргээлтийг орд олборлож дууссаны дараа хийнэ гэж тусгасан учир тухайн жилийн менежментийн төлөвлөгөөнд нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө тооцоогүй болно.

V.3. Биологийн олон янз байдлыг дүйцүүлэн хамгаалах арга хэмжээний төлөвлөгөө

Хүснэгт 4. Биологийн олон янз байдлыг дүйцүүлэн хамгаалах арга хэмжээний төлөвлөгөө

№	Дүйцүүлэн хамгаалах зорилт	Хамгаалах арга хэмжээ	Арга хэмжээний цар, хэмжээ	Зардал, төг 1 дэх жил	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
1	2	3	4	7	
1.	Дүйцүүлэн хамгаалах арга хэмжээг хэрэгжүүлсний үр дүнд тухайн газрын биологийн олон янз байдал хэвийн нөхцөлөөс илүүтэй сайжирсан байх ёстой байдаг.	Булган аймагт газар доор усны хяналтын цооног гаргах	Саналын дагуу	8,000,000.0	-Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль, -Засгийн газрын 2023 оны 58 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралт Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээний журам, -БОНХ-ийн сайдын 2014 оны А-117 тоот тушаалын 2 дугаар хавсралт Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээний аргачлалын 3.3.6-р заалт

V.4. НҮҮЛГЭН ШИЛЖҮҮЛЭХ, НӨХӨН ОЛГОВОР ОЛГОХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Төслийн ашигт малтмал ашиглах тусгай зөвшөөрлийн талбайд нэг айлын зуслан байдаг боловч энэ нь төслийн нөлөөллийн бүсэд орохгүй тул нүүлгэн шилжүүлэх шаардлагагүй гэж үзэж нүүлгэн шилжүүлэх төлөвлөгөө тооцоогүй болно.

V.5. ТҮҮХ, СОЁЛЫН ӨВИЙГ ХАМГААЛАХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Төслийн талбай нь түүх, соёлын дурсгалт газартай давхцалгүй тул түүх, соёлын өвийг хамгаалах арга хэмжээний төлөвлөгөөг тооцоогүй болно.

Гэвч “Эрхэсмайнинг” ХХК нь цаашдын уурхайн ашиглалтын явцад хэрэв хүн малын яс, шавар ваар савны хагархай, янз бүрийн хүрэл, төмөр эдлэл, түүний хэлтэрхий, хугархай гэх мэт хүний гараар хийсэн ямар нэг эд өлгийн шинж тэмдэг илэрсэн тохиолдолд орон нутгийн удирдлага, БОны хяналтын улсын байцаагч, цагдаагийн байгууллагад нэн даруй мэдэгдэж хамгаалалтанд авах ба дурдсан мэргэжлийн байгууллагад яаралтай хандаж малтлага судалгаа хийлгэх шаардлагатай.

Мөн биет болон биет бус соёлын өвийг хамгаалах ЮНЕСКО-ийн конвенцийг мөрдлөг болгон уурхай орчмын дурсгалт газрууд, өнгөрсөн үеийн хүн төрөлхтний түүхийн дурсгалууд, биет бус соёлын өв болох бүжиг, хөгжим, уламжлалт ахуй зэрэг соёлын олон янз байдлыг бий болгох гол хүчин зүйлсийг хадгалан үлдэх, хамгаалах чиглэлээр ажиллах ба энэ талаар авах арга хэмжээний төлөвлөгөөг боловсруулж жил бүрийн БОМТ-д тусган хэрэгжилтийг хангаж ажиллах үүрэгтэй.

V.6. ТЭРБУМ МОД ТАРИХ ҮНДЭСНИЙ ХӨДӨЛГӨӨНИЙ ХҮРЭЭНД

“Эрхэсмайнинг” ХХК нь Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2021 оны 10-р сарын 04-ны өдрийн А/58 зарлигийн 2-т заасан тэрбум мод тарих үндэсний хөдөлгөөний хүрээнд Орон нутагтай зөвшилцсөний үндсэн дээр Булган аймгийн Бүрэгхангай сумын нутаг дэвсгэрт эхний жилд 2000 ш модыг бусдаар гүйцэтгүүлэн тарихаар төлөвлөсөн болно. Тус ажлын үнэд модыг тарих, услах, арчлах, ургуулах гэх мэт шаардлагатай бүхий л зардалыг тооцсон дүнгээр нэг ширхэг модыг 2,500 төгрөг, нийт 5,000,000 төгрөг болно гэж тооцлоо.

Хүснэгт 5. Тэрбум мод тарих төслийн хүрээнд

Ашиглах жил	Тарих модны тоо хэмжээ	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	Хамрах хүрээ	Нийт зардал	Хэрэгжүүлэх хугацаа	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
3 дэх жилд	2000	Бүрэгхангай сумын газар нутагт бусдаар гүйцэтгүүлэн мод тарина	Булган аймгийн Бүрэгхангай сум	7,200,000.0	Ашиглалтын эхний жилд	Монгол улсын ерөнхийлөгчийн зарлиг “Тэрбум мод тарих” үндэсний хөдөлгөөн

V.7. ОСОЛ, ЭРСДЭЛИЙН МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Хүснэгт 6. Осол, эрсдэлийн менежментийн төлөвлөгөө

№	Болзошгүй аюул, осол, сөрөг нөлөөлөл	Урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах арга хэмжээ	Арга хэмжээний цар, хэмжээ	Зардал, төг 1 дэх жил	Хэрэгжүүлэх хугацаа ба давтамж	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
	1	2	3	4	7	8
1.	Тээврийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжөөс шалтгаалж гэнэтийн осол гарах	Тээврийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн аюулгүй байдлыг тогтмол шалгах, үзлэг хийж засварлах, хянах, шаардлагатай тохиолдолд шинэчлэх.	Тээврийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж	Үйл ажиллагааны зардал	Тогтмол	-Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, 2003 (сүүлийн нэмэлт өөрчлөлт 2012 оны 5 сарын 17) -MNS6010-2009 Гамшгийн холбогдолтой нэр томъёо, тодорхойлолт, ерөнхий анги -MNS ILO OSH 1:2003, “ХААЭА-н удирдлагын тогтолцооны талаарх удирдамж” -Хөдөлмөр аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль -MNS ISO 13688:2000, “ХААЭА. Хамгаалалтын хувцас. Ерөнхий шаардлага”
2.	Гэнэтийн гал түймрийн аюулын үед үүсэх эрсдэл	Галын дохиоллын систем суурилуулах, гал унтраах хэрэгсэл, галын аюулын тухай самбар, тэмдэг, тэмдэглэгээг зохих газруудад байрлуулах	Уурхайн барилга байгууламж болон ил уурхай орчимд	1,000,000.0	Уурхайн ашиглалт эхлэхийн өмнө, цаашид тухай бүрт	
3.		Галын болон болзошгүй аюул, ослоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний талаар мэргэжлийн байгууллагатай хамтран уурхайн ажилчдын дунд сургалт зохион байгуулах	Ажилчид	500,000.0	Жил бүр	
4.	Хөдөлмөрийн аюулгүй байдлыг хангаж ажиллаагүйн улмаас эрүүл мэндэд учруулж болзошгүй гэнэтийн осол эрсдэл	Болзошгүй осол, хүний амь насанд аюул учруулж болох нөхцөлүүдээс урьдчилан сэргийлэх, ХАБЭА-ны болон АУТөлөвлөгөөтэй байх.	ХАБЭА, БО-ны мэргэжилтнүүд	Үйл ажиллагааны зардал	Жил бүр	
5.		Уурхайн ажил эхлэхийн өмнө тогтмол ажилчдын дунд хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн талаар сургалт зохион байгуулдаг байх.	Ажилчид	500,000.0	Тогтмол	
6.	Байгалийн давтагдашгүй хүчин зүйл	Байгалийн аюул гамшгийн үед авах арга хэмжээний талаар мэдээлэл ажилчдад өгөх, урьдчилан сэргийлэх зөвлөмж гаргах	Ажилчид	100,000.0	Тогтмол	
НИЙТ				2,100,000.0		

V.8. ХОГ ХАЯГДЛЫН МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Хүснэгт 7. Хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөө

№	Хог хаягдлын ангилал	Сөрөг нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Сөрөг нөлөөллийн хамрах хүрээ, эх үүсвэр, нэр төрөл	Зардал, төг	Хэрэгжүүлэх хугацаа	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
---	----------------------	---	---	-------------	---------------------	---------------------------------

	1	2	3	4	7	8
1.		Хог хаягдал ангилан ялгаж хаях зориулалттай хогийн савнуудыг тосгон, захиргаа, цайны газар зэрэг шаардлагатай газруудад байршуулах	Уурхайн тосгон	200,000.0	Уурхайн ашиглалт эхлэхийн өмнө, цаашид шаардлагатай тохиолдолд	-Хог хаягдлын тухай хууль; -БОАЖ-ын сайдын А/433 тушаал “Ариун цэврийн тухай” хууль; -БОАЖ-ын сайдын 2017 оны А/349 тушаал - Эх үүсвэрээс гарах хог хаягдлын кодчилсон жагсаалт, тэдгээрийн зэрэглэл; -БОАЖ-ын сайдын 2017 оны А/368 тушаал - Энгийн хог хаягдлын норматив хэмжээг тогтоох аргачлал; -БОАЖ-ын сайдын 2018 оны А/18 тушаал - Аюултай хог хаягдлыг тээвэрлэх, цуглуулах, хадгалах, дахин боловсруулах; -БОАЖ-ын сайдын 2018 оны А/443 тушаал - Энгийн хог хаягдлыг ангилах, цуглуулах, тээвэрлэх, дахин боловсруулах, сэргээн ашиглах, устгах, булшлах үйл ажиллагаанд тавигдах ерөнхий шаардлага; -БОАЖ-ын сайдын 2018 оны А/445 тушаал - Энгийн хог хаягдлын төвлөрсөн цэг байгуулах, үйл ажиллагаа явуулах, хаах аргачилсан заавар; -БОАЖ-ын сайдын 2018 оны А/21 тушаал, MNS 5344:2011. Ахуйн хог хаягдлыг тээвэрлэхэд тавих ерөнхий шаардлага;
2.	Ахуйн	Хог хаягдлыг эх үүсвэр дээр нь ангилан ялгаж байх	Ахуйн болон хүнсний хог хаягдал ангилан ялгах хогийн цэг	Үйл ажиллагааны зардал	Тогтмол	
3.		Хог хаягдлын цэгийг битүүмжлэл сайтай байхаар байгуулж, хашаалах, цаашид шаардлагатай тохиолдолд сэргээн засварлах	Хогийн цэг	500,000.0	Уурхайн ашиглалт эхлэхийн өмнө, цаашид шаардлагатай тохиолдолд тухай бүрт	
4.		Орон нутгийн тохижилт үйлчилгээний байгууллагатай гэрээлэн хатуу хог хаягдлыг тогтмол зайлуулж байх	Уурхайн удирдлага болон хариуцсан ажилтан	- Гэрээнд тусгагдсаны дагуу	Тогтмол	
5.		Үйлдвэрийн болон барилгын хог хаягдлыг тусад нь хатуу хучилттай талбайд эсхүл газрын хөрсөнд нэвчихээргүй хамгаалсан дэвсгэр дээр цуглуулах, дахин ашиглаж, дахин боловсруулах боломжтой хаягдлуудыг аль болох хоёрдогч түүхий эд авах цэгт тушаах.	Дугуй, модны хаягдал, автомашины сэлбэг, төмрийн хаягдал, хавтан, блок гэх мэт	100,000.0	Тогтмол	
6.	Аюултай	Зориулалтын битүүмжилсэн саванд хадгалж, цуглуулах, аюултай хог хаягдал авдаг байгууллагатай гэрээлэн тогтсон хугацаанд зайлуулж байх	Хэрэглэсэн батарей, ажилласан тос, шатах тослох материал гэх мэт	Гэрээнд тусгагдсаны дагуу	Тогтмол	
7	Шингэн	Ариун цэврийн байгууламжыг MNS 5924:2015. Нүхэн жорлон, угаадасны нүх. Техникийн шаардлага дагуу байгуулах, шаардлагатай тохиолдолд сэргээн засварлах	Ариун цэврийн байгууламж	1,200,000.0	Уурхайн ашиглалт эхлэхийн өмнө, цаашид шаардлагатай тохиолдолд	

№	Хог хаягдлын ангилал 1	Сөрөг нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ 2	Сөрөг нөлөөллийн хамрах хүрээ, эх үүсвэр, нэр төрөл 3	Зардал, төг 4	Хэрэгжүүлэх хугацаа 7	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг 8
8		Ахуйн хэрэглээнээс гарсан саарал усыг ариутгаж ариун цэврийн байгууламжлуу зайлуулах.	Хаягдал ус	Үйл ажиллагааны зардал	Тухай бүрт	
9		Шингэн хаягдлыг ариун цэврийн байгууламжын ёмкс >70% дүүрэх үед бохир соруулан зайлуулдаг байгууллагатай хамтран тухай бүрт зайлуулдаг байх.	Ариун цэврийн байгууламж	Гэрээнд тусгагдсаны дагуу	Тухай бүрт	
НИЙТ				2,000,000.0		

᠕.9. Орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөр

Хүснэгт 8. Орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөр

№	Хяналт шинжилгээ хийх үзүүлэлтүүд 1	Хяналтын цэгийн байршил 2	Давтамжийн тоо 4	Зардал, төг 5	Баримтлах стандарт, арга, аргачлал 9
1. АГААРЫН ЧАНАР					
1.	Агаар бохирдлын шинжилгээг мэргэжлийн байгууллагаар хийлгэх (TSP, PM10, PM2.5, SO ₂ , NO ₂ , CO)	Ил уурхай, тээврийн зам, тунаах нуурын орчимд зонхилох салхины чиглэлд тус бүр 1 цэгээс, нийт 3 цэгээс	Жилд 2 удаа	360,000.0	- Агаарын бохирдлын төлбөрийн тухай хууль -MNS 4585:2016 Агаарын чанар. Техникийн ерөнхий шаардлага
2.	Дуу шуугиан	Ил уурхай, Баяжуулах үйлдвэр, уурхайн хотхоны орчимд тус бүр 1 цэгээс, нийт 3 цэгээс	Жилд 1 удаа	90,000.0	- MNS 0017-2-3-16:1988. Агаар мандал. Хот суурингийн агаарын бохирдлын шинжилгээ - MNS 5061:2001. Нүүрсхүчлийн хий. CO ₂ тодорхойлох эзлэхүүний арга
2. ХӨРСНИЙ ЧАНАР					
3.	Аргохими	Нөлөөлөлд өртөөгүй талбай, ил уурхайн орчим, тээврийн зам, уурхайн хотхоны ойр орчмоос тус бүр 1 цэгээс, нийт 4 цэгээс	Жилд 2 удаа	360,000.0	-MNS 3473:1983 Байгаль хамгаалал. Газар. Газрын эдэлбэр . Газар ашиглалт. Нэр томьёо тодорхойлолт -MNS 3985:1987. Байгаль хамгаалал. Хөрс.

4.	Хүнд металл	Ил уурхайн, ШТМ-ын агуулах, тунаах нуурын орчмоос тус бүр 1 цэгээс, нийт 3 цэгээс	Жилд 1 удаа	135,000.0	Ариун цэврийн байдлын үзүүлэлтүүдийн нэр төрөл -MNS 3310:1991. Хөрс. Хөрсний агрохимийн
№	Хяналт шинжилгээ хийх үзүүлэлтүүд	Хяналтын цэгийн байршил	Давтамжийн тоо	Зардал, төг	Баримтлах стандарт, арга, аргачлал
	1	2	4	5	9
5.	Эрүүл ахуй	Ариун цэврийн байгууламжын ойр орчим, хогийн цэгийн ойролгоо, уурхайн хотхоны ойр орчимд тус бүр 1 цэгээс, нийт 3 цэгээс	Жилд 1 удаа	150,000.0	үзүүлэлтүүдийг тодорхойлох арга -MNS 5850:2019. Хөрсний чанар. Хөрсөнд агуулагдах бохирдуулах бодисын зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээ
3. УСНЫ ЧАНАР					
6.	Ундны усны багц шинжилгээ (бактериологи, хими)	Ундны усны эх үүсвэрээс	Жилд 2 удаа	130,000.0	- MNS 0900:1992. Ундны ус, ундны усны хяналт шинжилгээ - MNS 3935:1986. Ундны ус хяналт шинжилгээнд тавих ерөнхий шаардлага - MNS 3934:1986. Ундны болон үйлдвэрийн усхимийн шинжилгээ хийх-дээж авах, хадгалах, зөөвөрлөх
7	Усны бохирдлын шинжилгээ	Туул голын усны гольдролоос ус татах шугамын дээрээс, Эргэлтийн усан сангаас тус бүр 1 цэгээс	Жилд 1 удаа	90,000.0	- MNS4432:1997. Ундны ус. Өнгийг тодорхойлох арга. - MNS ISO 5667-6:2001. Байгаль орчин. Усны чанар. Дээжлэлт. 6-р хэсэг: Гол, горхины уснаас дээж авах заавар
8	Бохир усны химийн бүрэн шинжилгээ	Хаягдлын усан сангаас	Жилд 1 удаа	80,000.0	- MNS ISO 5667-11:2000. Усны чанар - Дээж авах: 11-р бүлэг. Гүний уснаас дээж авах зөвлөмж - MNS ISO 5667-3:2019. Усны чанар. Дээж авах. 3-р хэсэг: Усны сорьцтой харьцах ба сорьцыг тогтворжуулах
НИЙТ				1,395,000.0	

V.10. ТУХАЙН ЖИЛИЙН БОМТ-Г ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ УДИРДЛАГА ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Хүснэгт 9. Удирдлага зохион байгуулалтын төлөвлөгөө

№	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	Арга хэмжээний цар хэмжээ	Тоо хэмжээ	Нийт зардал /мян.төг/	Хэрэгжүүлэх хугацаа ба давтамж	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
1	Байгаль орчны удирдлага зохион байгуулалтын арга хэлбэрийг үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлэх чиглэлээр үүрэг хариуцлагын дотоод	Уурхайн ажилчид	2	Үйл ажиллагааны зардал	Жил бүр	-MNS 5002 2000: Хөдөлмөрийн аюулгүй
№	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	Арга хэмжээний цар хэмжээ	Тоо хэмжээ	Нийт зардал /мян.төг/	Хэрэгжүүлэх хугацаа ба давтамж	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
	журам тогтоож мөрдөх					ажиллагаа, эрүүл ахуй -Шуугианы норм, аюулгүй ажиллагаа-ны ерөнхий шаардлага - MNS 12.4. 005 - 1985 Хөдөлмөр хамгаалал. Шуугианаас хамгаалах хэрэгсэл ба аргууд
2	Ажилчдад хөдөлмөр хамгаалал аюулгүй ажиллагааны талаар сургалтыг мэргэжлийн байгууллага хүмүүстэй хамтран зохион байгуулах	Уурхайн ажилчид	2	Үйл ажиллагааны зардал	Жил бүр	
4	Байгаль хамгаалахад орон нутгийн иргэдийн оролцоог идэвхижүүлэх уулзалт зөвлөгөөг жил бүр зохион байгуулах тэдний санал зөвлөмжийг БОХТ-г хэрэгжүүлэх ажилд тусгах	Уурхайн ажилчид	2	Үйл ажиллагааны зардал	Жил бүр	
5	Байгаль орчны төлөвлөгөөт аудитыг мэргэжлийн эрх бүхий байгууллагаар хийлгүүлэх	Алтны шороон орд	1	Гэрээний дагуу мэргэжлийн байгууллагатай тохиролцох	2 жил тутамд 1 удаа	
6	Байгаль орчныг хамгаалах талаар сургалтыг жилд нэг удаа зохион байгуулах, холбогдох байгаль хамгаалагч нартай харилцан холбоотой ажиллах	Уурхайн ажилчид	2	Үйл ажиллагааны зардал	Жил бүр	
7	Ажиллагсадыг жилд 1 удаа эрүүл мэндийн үзлэгт хамруулах	Уурхайн ажилчид		Үйл ажиллагааны зардал	Жил бүр	
8	Газрын төлөв байдал, чанарын хянан баталгааг мэргэжлийн эрх бүхий байгууллагаар хийлгүүлэх	Алтны шороон орд	1	Гэрээний дагуу мэргэжлийн байгууллагатай тохиролцох	5 жил тутамд 1 удаа	

V.11. БОМТ-НИЙ ХЭРЭГЖИЛТИЙГ НӨЛӨӨЛӨЛД ӨРТӨГЧ ОРШИН СУУГЧИД, ОРОЛЦОГЧ ТАЛУУДАД ТАЙЛАГНАХ ХУВААРЬ

Хүснэгт 10. БОМТ-ний хэрэгжилтийг төрийн байгууллага болон оршин суугчид, оролцогч талуудад тайлагнах хуваарь

№	БОМТ хэрэгжилтийг тайлагнах, хэлэлцүүлэх байгууллагууд	Тайлагнах, хэлэлцүүлэх хэлбэр	Мэдээний агуулга	Хугацааны тов	Хэлэлцүүлгээр санал авах чиглэл	Зохион байгуулах газар
1	Булган аймаг, Бүрэгхангай сумын, Дэрст багийн ИНХ	Уулзалт, санал асуулга	БОМТ болон хяналт, шинжилгээний гүйцэтгэлийг тайлагнах	11-р сар	Нутгийн иргэдийн саналыг хавсаргах	Булган аймгийн Бүрэгхангай сум

2	БОУАӨЯ-ны ХБОБЗГ-г	Тайлангийн эх хувь, албан бичиг	Тайланг хүлээн авсан актыг хүргүүлэх	12-р сар		БОУАӨЯ-нд
3	Байгаль орчны хяналтын улсын байцаагч, орон нутгийн байцаагч, Бүх шатны засаг дарга, байгаль орчны төрийн бус байгууллага	Танилцуулж тайлагнах	Тухайн жилийн БОМТ-ий хэрэгжилтийн талаар	Хагас жил тутам буюу 6, 11 сард	Цаашид анхаарах асуудал	Засаг даргын тамгын газар

ГОЛ ҮР ДҮН БА ДҮГНЭЛТ

“Эрхэсмайнинг” ХХК-ийн Булган аймгийн Бүрэгхангай сумын нутагт байрлах Цоохор морьтын дэнжийн хэсэг дэх “Ар тамсаг-1-2” нэртэй алтны шороон ордыг ил аргаар ашиглах төсөлд Монгол улсын “Байгаль орчныг хамгаалах тухай”, “Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай” зэрэг хуулиуд болон тэдгээртэй нийцүүлэн гаргасан бусад хууль, тушаал, журам, аргачлалуудад тулгуурлан тухайн жилийн байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулж дараах дүгнэлтэнд хүрлээ.

Хүснэгт 11. Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний нийт зардал

№	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	Зардал /төгрөг/
1	Сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга хэмжээний төлөвлөгөө	2,100,000
2	Хаалт, Нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө	-
3	Дүйцүүлэн хамгаалах арга хэмжээний төлөвлөгөө	8,000,000
4	Нүүлгэн шилжүүлэх нөхөн олговор олгох арга хэмжээний төлөвлөгөө	
5	Тэрбум мод тарих төлөвлөгөө	7,200,000
6	Осол эрсдэлийн менежментийн төлөвлөгөө	2,100,000
7	Хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөө	2,000,000
8	Удирдлага зохион байгуулалтын төлөвлөгөө	-
9	БОМТ-ий хэрэгжилтийг нөлөөлөлд өртөгч оршин суугчид, оролцогч талуудад тайлагнах хуваарь	-
10	Орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөр	1,395,000
Нийт		22,795,000

Цоохор морьтын дэнжийн хэсэг дэх “Ар тамсаг-1-2” нэртэй алтны шороон ордын тухайн жилийн байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний зардалд 22795.0 мян.төг зарцуулахаар төлөвлөлөө.

Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хуулийн 9.10 -т зааснаар төсөл хэрэгжүүлэгч нь үйл ажиллагааныхаа бүхий л үе шатанд байгаль орчинд учирч болох сөрөг нөлөөллөөс урьдчилан сэргийлэх, байгалийн баялгийг зохистой ашиглах, Монгол улсын холбогдох хууль тогтоомжууд болон олон улсад нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн байгаль орчны стандартуудыг дагаж мөрдөж байгаа эсэхэд хяналт тавих, байгаль орчинд халгүй үйл ажиллагаа явуулах үр ашгийг тогтмол дээшлүүлэх, шинэ дэвшилтэт технологийг хөгжүүлэн нэвтрүүлэхэд зарцуулах талаар хүлээсэн үүргээ биелүүлэхийн баталгаа болгож, нөхөн сэргээлтийн тусгай дансанд ашиглалтын үйл ажиллагаа дуусах хүртэл жил бүр тухайн жилийн БОМТ-г хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын 50%-ийг БОУАӨЯ-ны төсөвт байршуулах шаардлагатай.

Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө, Байгаль орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрийг мөрдлөг болгон цаг хугацаанд нь хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

“Эрхэсмайнинг” ХХК нь байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэн, эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээх ажлыг технологийн дагуу цаг тухайд бүрт мөрдлөг болгож, хэрэгжүүлсэн нөхцөлд энэхүү төслийг цаашид үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэх бүрэн боломжтойгоос гадна шинээр ажлын байр нэмэгдэх, орон нутагт их хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийгдэх төлөвлөгөөтэй байна.